

ب.س

مستندسازی دانش بومی  
حوزه آبخیز حبله رود

|                     |                                                                                                                                                             |
|---------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه             | شاه حسینی، علیرضا ۱۳۱۷ -                                                                                                                                    |
| عنوان و نام پدیدآور | مستندسازی دانش بومی حوزه آبخیز حبله رود/ تدوین توسط علیرضا شاه حسینی؛ به سفارش دفتر طرح مدیریت پایدار منابع آب و خاک حبله رود. تهران: انتشارات عمران، ۱۳۹۳. |
| مشخصات نشر          | ۱۷۷ ص.: مصور (رنگی)، جدول (رنگی)، بودار (رنگی)؛ ۲۹×۲۲ س.م.                                                                                                  |
| مشخصات ظاهری        | شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۵۵-۲۴-۲                                                                                                                                      |
| وضعیت فهرست نویسی   | فیا                                                                                                                                                         |
| موضوع               | حوضه آبخیز حبله رود                                                                                                                                         |
| موضوع               | دانش بومی -- ایران -- حوزه آبخیز حبله رود                                                                                                                   |
| شناسه افزوده        | سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور. طرح مدیریت پایدار منابع آب و خاک در حوزه حبله رود                                                                    |
| رده بندی کنگره      | GB۹۹۲/الف ۲۱۳۹۳ ش ۹                                                                                                                                         |
| رده بندی دیویی      | ۵۵۱/۴۸۰۹۵۵                                                                                                                                                  |
| کتابشناسی ملی       | ۳۶۷۰۴۶۹                                                                                                                                                     |

عنوان: مستندسازی دانش بومی حوزه آبخیز حبله رود  
تدوین: علیرضا شاه حسینی / به سفارش طرح مدیریت پایدار منابع آب و خاک حبله رود

ناظر اجرایی: زهره جمشیدی

طراح جلد و صفحه آرا: داریوش گل سرخی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۳

ناشر: نشر عمران

قیمت: اهدایی

نشانی: بلوار ارتش، بعد از مینی سیتی، سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور، دفتر طرح مدیریت پایدار

منابع آب و خاک حبله رود

تلفن: ۲۲۴۸۸۵۷۲ وب سایت: [www.hablehroud.ir](http://www.hablehroud.ir)

کلیه حقوق برای طرح مدیریت پایدار منابع آب و خاک حبله رود محفوظ است و هرگونه تقلید و استفاده از

این اثر به هر شکل، بدون اجازه کتبی ممنوع است.

# فهرست

چکیده

۱۱

## فصل اول

### کلیات

مقدمه

۱۳

۱۵

۱۶

۱۶

۱۷

۱۷

۱۷

۱۸

۱۹

۲۲

تعاریف دانش بومی

دانش بومی و توسعه پایدار

روش و نحوه گردآوری اطلاعات

خبرگان بومی

نهادهای مؤثر اجتماعی

اسامی مصاحبه شوندگان

پیشینه تحقیق

پژوهش های پژوهشگران معاصر

## فصل دوم

### معرفی حوزه آبخیز حبله رود

۲۳

۲۵

۲۷

۲۸

۲۸

۲۹

۳۰

۳۰

۳۴

۳۵

۳۶

مشخصات حوزه آبخیز حبله رود

ژئومورفولوژی حوزه

اقلیم

وضعیت منابع آب

پوشش گیاهی

جوامع مستقر حوزه

موقعیت روستاهای حوزه در هر یک از زیر حوزه های حوزه آبخیز حبله رود

موقعیت روستاهای حوزه به تفکیک تقسیمات کشوری

جمعیت شهری

جمعیت عشایر کوچنده

وضعیت اقتصادی حوزه



## فصل سوم

### دانش بومی دامداری و مرتعداری

۳۷

|    |                                                                     |
|----|---------------------------------------------------------------------|
| ۳۹ | مقدمه                                                               |
| ۳۹ | کوچ                                                                 |
| ۴۴ | ارزیابی مراتع                                                       |
| ۴۴ | چرای متناوب                                                         |
| ۴۵ | قطعه‌بندی مراتع                                                     |
| ۴۵ | بذرپاشی                                                             |
| ۴۵ | استفاده از علوفه کمکی                                               |
| ۴۶ | جمع‌آوری و ره‌واش (علف‌بره / شیرین بیان)                            |
| ۴۷ | شوی چر (چرای شبانه)                                                 |
| ۴۸ | گاره (gare)                                                         |
| ۴۸ | اهمیت شب چر (شوی چر)                                                |
| ۴۸ | زمان شب چر                                                          |
| ۴۹ | قرق مراتع                                                           |
| ۵۰ | بذر افشانی مراتع                                                    |
| ۵۰ | جدا کردن انواع دام گله و تقسیم و بهره‌برداری از مرتع بر حسب نوع دام |
| ۵۳ | نمک                                                                 |
| ۵۳ | منابع تأمین آب در بیلاق                                             |

## فصل چهارم

### حفاظت خاک

۵۵

|    |                                                     |
|----|-----------------------------------------------------|
| ۵۷ | مقدمه                                               |
| ۵۸ | اهداف                                               |
| ۵۸ | روش شناسی                                           |
| ۶۰ | رده‌بندی‌ها                                         |
| ۶۰ | انواع زمین در برخی از نقاط حوزه                     |
| ۶۲ | اراضی دولتی                                         |
| ۶۲ | طبقه‌بندی اراضی کویری                               |
| ۶۳ | بهره‌گیری از انواع خاک در کشت انواع محصولات کشاورزی |
| ۶۶ | کودورزی                                             |
| ۷۳ | اصلاح نمک زمین                                      |
| ۷۴ | تناوب کشت                                           |
| ۷۴ | سیل و کاربرد آن                                     |

|    |                                   |
|----|-----------------------------------|
| ۷۶ | روش های حفاظتی سواحل رودخانه      |
| ۷۸ | سدبندی                            |
| ۸۰ | زهکشی و خشکاندن اراضی مرطوب و ... |

## فصل پنجم

|    |                     |
|----|---------------------|
| ۸۱ | زراعت               |
| ۸۳ | تنوع کشت            |
| ۸۵ | تنوع ارقام          |
| ۸۶ | بذرگیری و اصلاح بذر |
| ۹۱ | آیش بندی            |

## فصل ششم

|     |                           |
|-----|---------------------------|
| ۹۳  | باغداری                   |
| ۹۵  | تنوع کشت                  |
| ۹۵  | تنوع ارقام                |
| ۹۹  | ارقام انگور               |
| ۱۰۱ | ارقام مختلف انار          |
| ۱۰۶ | بیلداری (بیل زدن)         |
| ۱۰۶ | پیوند کردن اشجار          |
| ۱۱۰ | نگهداری میوه ها و محصولات |
| ۱۱۰ | بذرگیری و اصلاح بذر       |
| ۱۱۰ | هرس                       |

## فصل هفتم

|     |                                            |
|-----|--------------------------------------------|
| ۱۱۳ | دانش بومی در کنترل آفات و بیماری های گیاهی |
| ۱۱۵ | یخاب                                       |
| ۱۱۶ | تناوب                                      |
| ۱۱۶ | مبارزه با علف های هرز                      |
| ۱۱۷ | مبارزه با آفات                             |
| ۱۱۷ | برداشت زود هنگام محصول                     |
| ۱۱۷ | کنترل فیزیکی                               |
| ۱۱۸ | جمع آوری بقایای محصولات زراعی و باغی       |
| ۱۱۹ | مبارزه با آفات (کنترل بیولوژیک)            |
| ۱۲۰ | ترساندن                                    |

|     |                                                          |
|-----|----------------------------------------------------------|
| ۱۲۰ | کنترل فیزیکی                                             |
| ۱۲۴ | مبارزه با سرماهای نابه هنگام                             |
| ۱۲۵ | ایجاد بادشکن در مزرعه و باغ برای جلوگیری از تبخیر و سرما |
| ۱۲۶ | سیاه اوی (آب سیاه) درخت گردو                             |

## فصل هشتم

|     |                                               |
|-----|-----------------------------------------------|
| ۱۲۷ | آب و نظام آبیاری سنتی                         |
| ۱۲۹ | مقدمه                                         |
| ۱۲۹ | دو روش سنتی آبیاری در دشت گرمسار              |
| ۱۳۴ | حقابه روستاهای دشت گرمسار از رودخانه حبله رود |
| ۱۳۸ | نظام آبیاری                                   |
| ۱۳۹ | دفعات آبیاری                                  |
| ۱۴۰ | آبیاری باغات                                  |
| ۱۴۰ | آبیاری باغ‌های انار                           |
| ۱۴۲ | آب قوس (قئوس)                                 |
| ۱۴۲ | آب برف و باران                                |
| ۱۴۲ | غربا الگویی برای استفاده مناسب از آب          |
| ۱۴۳ | روش‌های مختلف غربا کردن                       |
| ۱۴۶ | آب یابی                                       |
| ۱۴۶ | برخی از فنون آبیایی پیشینیان سرزمین گرمسار    |

## فصل نهم

|     |                               |
|-----|-------------------------------|
| ۱۴۹ | صنایع تبدیلی بومی             |
| ۱۵۱ | زنجیره تهیه فرآورده‌های لبنی  |
| ۱۵۹ | فرآورده‌های شیری              |
| ۱۶۷ | نگهداری پنیر                  |
| ۱۶۸ | توت                           |
| ۱۷۰ | روش‌های خشک کردن انجیر        |
| ۱۷۳ | انواع زردآلو                  |
| ۱۷۳ | قیسی                          |
| ۱۷۴ | انواع آلبالو و فرآورده‌های آن |
| ۱۷۴ | سیب و فرآورده‌های آن          |
| ۱۷۶ | منابع و مآخذ                  |

## چکیده

حوزه آبخیز حبله رود که رودخانه خروشان حبله رود در آن جریان دارد، مهمترین رودخانه دائمی است که از ارتفاعات البرز مرکزی سرچشمه گرفته و وارد دشت گرمسار می‌شود. سرشاخه‌های اصلی این رودخانه (گورسفید، نمرود و دلیچایی) در دره‌هایی جریان دارند که روستاهای سرسبز و آبادی در آن شکل گرفته‌اند. اقتصاد ساکنان این حوزه، عمدتاً بر پایه باغداری و زراعت استوار است. بخش‌های شمالی حوزه را مراتع سرسبزی تشکیل می‌دهد که ییلاق‌های تمام عیاری برای عشایر کوچنده‌ای محسوب می‌شود که در دوره قشلاقی در شهرستان‌های گرمسار و آرادان اسکان دارند. موقعیت جغرافیایی حوزه، امکان فعالیت‌های مرتعداری، پرورش زنبور عسل، شیلات، پرورش گل و... را برای ساکنان آن فراهم کرده است.

با توجه به رویکرد سازمانهای بین‌المللی و ادارات دولتی در استفاده از دانش بومی مردم و مشارکت بیشتر آنها در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی، در این پژوهش دانش‌های بومی ساکنان حوزه آبخیز حبله رود در زمینه‌های مرتبط با منابع طبیعی و محیط زیست به طور مفصل مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. در این گزارش پس از معرفی اجمالی حوزه آبخیز حبله رود، تعاریف و مفاهیم دانش بومی تبیین شده است. در ادامه دانش‌های بومی ساکنان حوزه در ۹ فصل شامل مرتعداری و دامداری، حفاظت خاک و آبخیزداری، زراعت، باغداری، کنترل آفات و بیماریهای گیاهی، آب و نظام آبیاری سنتی و صنایع تبدیلی مورد بررسی قرار گرفته است.

در مرحله اول، محقق اطلاعات موجود را از اسناد و مدارک مکتوب گردآوری کرده است. سپس از طریق مطالعات میدانی و با مصاحبه‌های عمیق با خبرگان و مطلعین، مؤلف تلاش نموده است تا حتی الامکان تصاویر مرتبط با موضوع را نیز تهیه نماید. در این پژوهش از روستاهای زیر بازدید کرده و با کشاورزان، باغداران، دامداران و سایر بهره‌برداران مصاحبه نموده است:

- پیرده، دره ده، کلارخان، زرین دشت، گچه، حصاربن، کلاک، محمودآباد، گذرخانی، کهنک، هویر، پدره و مایان (شهرستان‌های فیروزکوه و دماوند)
- فروان، کهن آباد، آرادان، پنج‌هزاری، پاده، هشت آباد، داوآباد، باتری علیا، حسین آباد کردها، محمودآباد کردها، ملیجان، ایستگاه بنکوه، ناروهه، ده سراب و ده سلطان (شهرستان‌های آرادان و گرمسار).